

Angsten i Midtjylland ved fredsbruddet i 1657.

Ved Hans H. Fussing.

Mellem de papirer, som ved den store dansk-svenske arkivudvexling i efteraaret 1929 er kommet til Danmark, er ogsaa en del av rigsmarsken, hr. Anders Billes papirer.

Da svenskerne d. 24. october 1657 stormede og indtog Frederiksodde, faldt rigsmarsken haardt saaret i deres haender og døde i fangenskab d. 9. november s. aa. Hans »chatol« d. v. s. hans papirer blev ført til Stockholm, hvorfra de nu er kommet til rigsarkivet. De bestaar næsten udelukkende av militære akter: forslag til en omordning av hæren, concepter til betænkninger om militærspørgsmaal, breve fra forskellige officerer og lister over officerer især ved jyske avdelinger. Privatbrevene er faa, og næst et brev fra kansleren Christen Thomesen Sehested om rigets almindelige økonomiske tilstand er nedenstaaende det interessanteste.

Situationen var den, at Frederik III. havde erklæret Sverige krig d. 1. Juni 1657, og da Karl X Gustav havde faaet meddelelsen herom, brød han d. 26. Juni op fra Vestpreussen og gik i forcerede marcher mod

Holsten, hvis grænse han passerede d. 22. Juli. Allerede inden Karl Gustav var naaet herop, var efterretningen om hans fremmarche over København kommet til Jylland, hvor der, som dette brev viser, udbrød fuldkommen panik. Erindringen om Wallensteins og Torstensons indfald og deres troppers hærgninger var saa levende, at befolkningen ganske tabte hovedet. Brevskriveren, fogeden paa Skanderborg Jens Nielsen, synes dog at have taget situationen roligt og energisk at have varetaget sin herres interesser. Anders Bille var nemlig fra 1650 til sin død lensmand paa Skanderborg. Paa Fyen ejede han foruden Løgis-mose gaardene Damsbo og Brobygaard med vaabenfabrikken Brobyværk. Brevet er ifølge udskriften sendt til Itzehoe, hvor det formodentlig har naaet Anders Bille, der først d. 6. august maatte rømme den brændende by. Det har næppe virket opmuntrende paa feltherren.

Høyedle, welbyrdige her rigens marsch, gunstige
fromme herre!

Mig bør underdanigst iche at endtholde min *gunstige* herre ydmygeligen at forstendige, udi hvad stor frycht folchet her under lehennet hafver lefvet, siden en schrifvelsse kommen fra Kiøbenhafn til Silckeborrig ungefehr dend 17. julii nest forleden dennom den er blefven kundbar. Och som dend formedelst adtschielige uvisse onde tidinger er blefven forøget, hafver enhver efter formuen i største il packet tilsammen. De i schoufbyerne er boende, hafver begifven dem med dierris til moradtzer och en deel af dem paa sleten til kiøbsteder dierris at schibe. Her i bye for Schanderborrig hafver de formuende ey verret de

sidste, som dennem med det beste af, hvis de hafde, hafver ladet schibe en deel paa Sielland och nogle i Fyn. For hvilcken tid ey 1 sk. eller des werd af landgilde eller maannedtz schat hos nogen bunde er mulig at bekomme. Med jomfru Else v. Buchwalt¹⁾, der hun forreyste, schickede ieg ni hundrede slete daller af leennet indsamlet til forvaring hos welb. frue Mette Rosenkrantz²⁾ i Fyn at forblifve. Godtz og boeskab her paa slottet er i største hast nederpacket och i her rigens marschis egenn schude til Løsmoesse forsendt epter derpaa rigtig forteynelse. Item er rideheste, foeller, hopper och plage her fra slottet och ladegaardenn samt øxnene fra gaardenne her i landet med ungstude fra slotz-ladegaard tilsammen her fra til Løsmoesse i Fyn forschicht, derfra och til de andre gaarde der i landet at fordeelis. Medens med hvad besverlighed det er blefven fuldbracht, forfarres, thi schal befindes, at med nød kunde faaes et menneske her til slottet, som vilde tilhielpe at løfte eller berre, ey heller nogenn, som queget vilde hendrifve forind epter nogle dages forløb formedelst løfter och tilsagen. Enn byes folck hafver ladet dennem ofvertalle at hielpe. Med at kiørre hafver det werret langt werre, svarede in gemeen, de hafde kiørt nock, de wilde først wide, hvem de schuld kiørre for etc., och meente endeligen, fordi att ridefogderne varre henforreyste, at fienderne maate iche were dem langt fra dørren, saa aldielis ingen vogne enten til warre eller

¹⁾ Formodentlig Else Detlevsdatter Buchwald til Tvis kloster, senere g. m. Claus Ulrik Mormand. Hun synes ikke at være beslægtet med Anders Bille.

²⁾ Mette Rosenkrantz Holgersdatter sad siden d. 25. Juli 1656 enke efter sin anden mand Erik Bille til Løgismose, Anders Billes søn.

det efterliggende korn var at bekomme, førrind nu begge legere¹⁾ tredie gang er ofver alt leennet och med dennom hafver tvende, som schal schrifve, hvad enhver bunde i serdieleshed svarrer, som ieg wel kiørre och dennom at adtvarre om, hvis lengden paa sligt wel følge. Hvor efter saa mange er indkommen, at goesset er blefven schibet, och en schude er lad med roug for Horsens, som i dag forlosser i Frederichsaade. Disligiste er mesten deelen maltet schibet for Aars i Rasmus Werns schib, hvilcket schiberumb ochsaa schulde hafve indtaget hafren, medens formedelst bønderne ey vilde kiørre, saa det til besluttede tid kunde worde ladet, hafver Rasmus Wern medindtaget anden fracht efter abscheden imellem Clemend Clemendsen och hannem schal verre giort. Hvorfor endnu af hafren udførres, eftersom wi kand faa vogne til, og opleges i Aars, indtil ieg schiberumb der til kommer at frachte.

Det kongelige generalopbud paa alle unge karle, paa hvis de och findes, er til tinge forkyndt, och nu tilkommende torsdag her af stiftet schal møde ved Borumb, hvor formaadis at vorre forsamlet, som kand udtages et vacher mantal af unge karle och saadant folck, som icke det aar her af landet beder schal kunde verre udkommen. Om det kunde blifve beverret och maate stragx herud marchere armadien til bestyrchelse.

Dend alsommechtigste goede gud med sinne hellig engle legre sig krafteligen och naadeligenn omkring min *gunstige, velbyrdige* herre och fromme frue med *elskelige, høyedle, velbyrdige* børn och dieris velbyr-

¹⁾ liggere, d. v. s. et kongeligt bud (Kalkar).

digheder trygelingen beschierme och opeholde til ald evindelig lycksalighed baade til lif och sielle.

Schanderborrig, dend 26. julij anno 1657.

Min *gunstige, høyedle, velbyrdige fromme herris*
underdaniegste ydmyge troplichtige tienner

Jens Nielsen.¹⁾

¹⁾ Brevet er besejlet. I seglet I. N. S. og derunder en nøgen mand ridende paa et anker og med et hjerte i højre haand.